

ac permanens gradus hierarchiae) ze względu na powrót do starożytnej tradycji Kościoła, uaktualnienie pełnego obrazu hierarchii Kościoła, zmianę obowiązującej dyscypliny i dążenie do wzbogacenia jego misji. Pierwszych pięciu diakonów stałych w Kościele rzymskokatolickim wyświęcono 28 kwietnia 1968 r. w katedrze w Kolonii (Niemcy). W roku 2015 było ich w całym świecie czterdzieści pięć tysięcy dwustu pięćdziesięciu pięciu (w roku 2010 było ich trzydzieści dziewięć tysięcy pięciuset sześćdziesięciu czterech).

Pierwsze święcenia diakonatu w Polsce miały miejsce w Toruniu 6 czerwca 2008 r. (Tomasz Chmielewski)³. Obecnie posługę diakona stałego w Polsce pełni dwudziestu dziewięciu diakonów stałych w ośmiu diecezjach polskich, najwięcej w diecezji opolskiej – siedmiu. Można mówić o powolnym, ale stałym wzroście posługujących diakonów w rzymskokatolickim Kościele w Polsce, a także jego jakościowym (od strony formalnej) rozwoju, gdy weźmie się pod uwagę opublikowany przez biskupa polskiego Andrzeja Czaję *Regulamin formacji i posługi diakona stałego w diecezji opolskiej* (Opole 2017).

Jak zaznaczono, przedstawieniu zagadnienia diakonatu stałego w Polsce poświęcono dwa zeszyty. W zeszycie pierwszym, zawarto teksty związane z historycznymi, dogmatycznymi, prawnokanonicznymi i eklezjologicznymi aspektami urzędu diakona stałego. Zeszyt drugi będzie poświęcony prakseologii pastoralnej związanej z realizacją posługi diakańskiej.

Lublin

Marek Marczewski

³ W. Rozynkowski, *Diakonat stały w diecezji toruńskiej – o początkach diakonatu stałego w Polsce*, w: *Jubileusz Diecezji Toruńskiej. Spojrzenie w przeszłość i w przyszłość*, red. W. Rozynkowski, P. Borowski, Toruń 2017, s. 117–128.

DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI

HISTORIA DIAKONATU STAŁEGO W KOŚCIELE W POLSCE

Diakonat jest powołaniem, które spotykamy w Kościele od początku jego istnienia¹. O posłudze diakona piszą Ojcowie Apostolscy, czyli pisarze chrześcijańscy z I i II wieku. Największy rozkwit diakonatu w Kościele przypadał na okres od końca II do końca V wieku, dlatego też w tym czasie spotykamy częste odniesienia do jego obecności oraz posługi w tekstach pisarzy chrześcijańskich². Upadek znaczenia diakonatu, jako osobnego powołania śledzimy od VI wieku. Dodajmy jednak, że dotyczyło to przede wszystkim Kościoła zachodniego. Od diakonów zaczęto wymagać zachowania celibatu, a udzielane im święcenia postrzegano przede wszystkim jako konieczny etap formacyjny do przyjęcia święceń prezbiteratu³.

Przywrócenie diakonatu, jako samodzielnego i stałego stopnia hierarchicznego w Kościele, i to zarówno dla celibatariuszy, jak i mężczyzn żonatych związane było z decyzjami podjętymi podczas Soboru

DK. WALDEMAR ROZYNKOWSKI – prof. zw. dr hab., diakon stały diecezji toruńskiej, historyk, specjalizacja naukowa: historia Kościoła; pracownik Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; wicedyrektor Wydziału Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej Toruńskiej.

¹ Zagadnienie diakonatu posiada bogatą literaturę. Zobacz szczególnie pracę M. Marczewskiego, *Bio-bibliografia*, Lublin 2013, szczególnie zestawioną w niej bibliografię oraz szereg prac R. Selejda, np.: *Zarys historyczny diakonatu stałego*, Częstochowa 1998; *Diakonat stały w świetle Biblii i historii Kościoła*, Częstochowa 2002; *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych „Rationes institutionis diaconorum permanentium”*, Warszawa 2010; *Diakonat stały. Dokumenty Soboru Watykańskiego II i Stolicy Apostolskiej. Bibliografia*, red. R. Selejda, Częstochowa 2004; *Nuovo Enchiridion sul diaconato. Le fonti e i documenti ufficiali della Chiesa*, ed. E. Petrolino, Libreria Editrice Vaticana 2016.

² Selejda, *Diakonat stały w świetle Biblii i historii*, s. 58–62.

³ M. Marczewski, *Diakonat*, Lublin 2000, s. 55–58; Selejda, *Diakonat stały w świetle Biblii i historii*, s. 91–97.

Watykańskiego II. Trzeba jednak odnotować, że intensywne impulsy płynące z różnych środowisk dotyczące przywrócenia diakonatu stałego w Kościele pojawiały się już od połowy XX wieku⁴. Dnia 28 kwietnia 1968 roku w katedrze w Kolonii pierwszych pięciu żonatych mężczyzn otrzymało święcenia diakonatu⁵. Liczba diakonów stałych dynamicznie rosła, obecnie jest ich już przeszło 46 tys. Historia diakonów stałych w Kościele w Polsce sięga 2008 roku⁶.

Geneza diakonatu stałego w Polsce

Przyjmuje się, że w Polsce temat wprowadzenia diakonatu stałego po raz pierwszy został podjęty przez ks. prof. Mariana Rechowicza w 1962 roku. W tymże roku opublikował on artykuł w pracy zbiorowej, w którym rozważał możliwość zaistnienia tego stopnia hierarchicznego w Kościele w Polsce. Duchowny ten przede wszystkim nie widział potrzeby wprowadzania diakonatu stałego jako powołania dla żonatych mężczyzn. Co ciekawe, ale nie wykluczał możliwości ewentualnego wprowadzenia diakonatu kobiet, w tej postudze widział jednak zakonnice⁷.

⁴ K. Góźdz, *Odnowa urzędu diakona?*, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 2, s. 63–74; M. Marczewski, *Diakon*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 168–169; Seledak, *Diakonaty stałe w świetle Biblii i historii*, s. 99–111; tenże, *Diakonaty stałe w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, s. 71–75; P. Małek, *Odnowiona struktura posługi diakona w świetle pasterskiej władzy biskupa i prezbitera według nauki Soboru Watykańskiego II. Studium teologiczno-pastoralne*, Kraków 2008; M. Kowalczyk, *Teologia sakramentu święceń w perspektywie apostołatu wyświęconych*, Ząbki 2012; M. Marczewski, *Dopiero Sobór Watykański II uczynił zadość prośbom i życzeniom, by przywrócić diakonaty stałe*, w: *Studia soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 689–713.

⁵ Tenże, *Diakonaty stałe we współczesnym Kościele rzymskokatolickim*, „Collectanea Theologica”, 67(1997), nr 4, s. 62.

⁶ Zob. tenże, *Diakonaty stałe w Polsce – szanse i zagrożenia*, „Teologia Praktyczna”, 3(2002), s. 275–285; tenże, *Diakon*, s. 170; M. Barczewski, *Diakonaty stałe w Kościele polskim*, „Studia Bydgoskie”, 2(2008), s. 121–134; W. Śmigiel, *Diakonaty stałe w Polsce – podstawy teologiczne i perspektywy rozwoju*, „Studia Pelplińskie”, 41(2009), s. 81–98; tenże, *Diakonaty stałe w Polsce – eksperyment czy przywrócenie właściwego i trwałego stopnia hierarchicznego w Kościele?*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne”, 3(2011), s. 354–357; K. Matwiejuk, *Posługa diakona*, „Anamnesis”, 63(2010), nr 4, s. 69–76; W. Śmigiel, J.I. Kunikowski, *Diakonaty stałe w Polsce. Podstawy, formacja i zadania*, Pelplin 2012, s. 44–46; W. Rozynekowski, *Diakonaty stałe w diecezji toruńskiej – o początkach diakonatu stałego w Polsce*, w: *Jubileusz Diecezji Toruńskiej. Spojrzenie w przeszłość i w przyszłość*, red. W. Rozynekowski, P. Borowski, Toruń 2017, s. 117–128; tenże, *O początkach i pierwszych doświadczeniach diakonatu stałego w Kościele w Polsce*, „Anamnesis”, 90(2017), nr 3, s. 81–88.

⁷ M. Rechowicz, *Das Problem des Diakonates im Hinblick auf die Situation und den Bedarf der Kirche in Polen*, w: *Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates*,

Do osób zasłużonych na rzecz promocji i wprowadzenia diakonatu stałego w naszym kraju należy zaliczyć prof. Marka Marczewskiego z Lublina. Jest on autorem licznych prac poświęconych zagadnieniu diakonatu stałego w Kościele, a także starań o jego zaistnienie w Kościele w Polsce. W 1979 roku obronił on pracę doktorską pt. „Problem diakonatu stałego w teologii i praktyce pastoralnej”. W latach 1982–1993 roku w Suwałkach, a następnie w latach 1996–2005 w Lublinie (wspólnie z Andrzejem Michniewiczem) organizował spotkania zainteresowanych diakonatem stałym w tzw. kręgach diakonackich⁸.

W październiku 1998 roku Komisja Episkopatu Polski ds. Duchowieństwa powołała grupę ekspertów (bp Stefan Cichy, ks. prof. Romuald Rak, dr Marek Marczewski), która pod przewodnictwem bp. Teofila Wilskiego zajęła się przygotowaniem materiałów dotyczących kwestii wprowadzenia diakonatu stałego w Kościele w Polsce. Grupa ta zakończyła pracę w marcu 1999 roku, przekazując bp. T. Wilskiemu materiały, które miały ułatwić biskupom podjęcie decyzji w sprawie wprowadzenia diakonatu stałego w Polsce. Dnia 20 czerwca 2001 roku podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu biskupi przyjęli uchwałę, aby zwrócić się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o pozwolenie na wprowadzenie w Kościele w Polsce diakonatu stałego. Za przyjęciem uchwały była zdecydowana większość biskupów, aż 70, przeciw było 10, a 7 wstrzymało się⁹.

Kolejnym krokiem podjętym przez biskupów było zobowiązanie Komisji Episkopatu ds. Duchowieństwa do przygotowania szczegółowych norm dotyczących formacji i posługi diakona stałego w Kościele w Polsce. Zorganizowanie tzw. zespołu ekspertów zlecono bp. T. Wilskiemu. Pismem z 18 października 2001 roku powołał on cztery osoby: ks. dr. Leszka Adamowicza, ks. dr. Andrzeja Czaję, dr. hab. Marka Marczewskiego oraz mgr. Andrzeja Michniewicza do grupy roboczej,

hrsg. von K. Rahner, H. Vorgrimler, Freiburg – Basel – Wien 1962, s. 435–447; zob.: uwagi do poglądów ks. M. Rechowicza: M. Marczewski, *O eklezjologiczny i praktyczny wymiar posługi diakona stałego w Polsce*, „Homo Dei”, 63(1994), nr 2(232), s. 46–54.

⁸ Zob.: zestawienie prac autorstwa Marka Marczewskiego w pracy: *Bio-bibliografia*, s. 175n; zob. także A. Michniewicz, *Bibliografia literatury teologicznej na temat diakonatu stałego (1960–1997)*, „Ateneum Kapłańskie”, 130(1998), z. 2(534), s. 222–233. O dyskusji wokół diakonatu stałego zob. np.: E. Sakowicz, *Diakonaty stałe w Kościele polskim*, „Ateneum Kapłańskie”, 130(1998), z. 2(534), s. 214–221.

⁹ *Obrazy w Łowiczu. 313 zebranie plenarne Konferencji Episkopatu Polski*, „Wiadomości KAI”, 26(2001), s. 10; Marczewski, *Diakonaty stałe w Polsce*, s. 275, p. 1; M. Andrzej, *Ku stałemu diakonatowi w Polsce*, „Diakon”, 1(2004), s. 13–17; Śmigiel, Kunikowski, *Diakonaty stałe w Polsce*, s. 46–47.

której zadaniem było wypracowanie stosownego dokumentu. Przewodniczącym zespołu został M. Marczewski¹⁰.

Spotkanie robocze zespołu odbyło się już 22 października 2001 roku. Pierwsza redakcja *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych w Polsce* (tak brzmiał pierwotnie tytuł przygotowanego dokumentu) była gotowa 25 marca 2002 roku. Następnie przygotowane *Wytyczne* zostały przesłane bp. T. Wilekiemu i trafiły do konsultacji. Już w lipcu 2002 roku powstał ostateczny projekt dokumentu, który został przekazany Komisji Episkopatu Polski ds. Duchowieństwa, której przewodniczył biskup toruński Andrzej Suski. Na kolejnych etapach zatwierdzenia dokumentu to właśnie on był jego głównym promotorem. *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce* zostały przyjęte na 324. sesji plenarnej Konferencji Episkopatu Polski, która odbyła się w Warszawie w dniach 21–22 października 2003 roku¹¹. Następnie wypracowane *Wytyczne* zostały przesłane do Watykanu do Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego. Kongregacja zatwierdziła przesłany dokument 22 stycznia 2004 roku¹².

Ośrodki formacji diakonów stałych

Dnia 6 stycznia 2005 roku bp Andrzej Suski, po zasięgnięciu opinii Rady Kapłańskiej oraz Diecezjalnej Rady Duszpasterskiej, jako pierwszy biskup diecezjalny w Polsce wydał dekret wprowadzający diakonat stały w diecezji toruńskiej. Tym samym dekretem powołał do istnienia Ośrodek Formacji Diakonów Stałych z siedzibą w Przysieku koło Torunia. Działalność formacyjna ośrodka miała się rozpocząć w dniu 1 października 2005 roku¹³. Pierwszym odpowiedzialnym Ośrodka został ks. Krzysztof Dębiec¹⁴. Po roku funkcję tę objął biblista ks. dr Dariusz Iwański, który opracował szczegółową formację dla kandydatów do diakonatu stałego. On to nadał Ośrodkowi w Przysieku kształt organizacyjny oraz swoistą tożsamość. Warto podkreślić, że od samego początku

¹⁰ Marczewski, *Diakonat stały w Polsce*, s. 275, p. 2; Andrzej, *Ku stałemu diakonatowi*, s. 17–19.

¹¹ Dokument został wydany drukiem: Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, Częstochowa 2004. Dokument został nieznacznie poprawiony i ponownie zatwierdzony 9 czerwca 2015 roku.

¹² Barczewski, *Diakonat stały*, s. 129–130; Marczewski, *Diakonat stały w Polsce*, s. 275–277.

¹³ *Dekret wprowadzający diakonat stały w diecezji toruńskiej*, „Toruńskie Wiadomości Kościelne”, 14(2005), nr 1–2(52–53), s. 80.

¹⁴ K. Dębiec, „Promemoria” w sprawie kandydatów do diakonatu stałego, „Toruńskie Wiadomości Kościelne”, 14(2005), nr 1–2, s. 89–92.

podkreślał on, że jednym z warunków otrzymania święceń diakonatu będzie ukończenie studiów teologicznych. Do jego doświadczeń odwoływano się przez kolejne lata w dyskusji o diakonacie stałym w Polsce. Formacja w Ośrodku w Przysieku, zgodnie z *Wytycznymi* Konferencji Episkopatu Polski, trwała trzy lata. Funkcjonował on do połowy 2008 roku, czyli do momentu zakończenia formacji przez pierwszych kandydatów i pierwszych święceń diakonatu stałego w diecezji toruńskiej. Następnie zawieszono jego działalność.

W kolejnych latach ośrodki formacyjne dla diakonów stałych powołano do istnienia w innych diecezjach, w: Drohiczynie, Warszawie, Opolu, Szczecinie, Elku, Katowicach oraz w Elblągu (wspólny dla diecezji elbląskiej oraz archidiecezji warmińskiej). Należy się spodziewać, że w najbliższych latach, a może nawet i miesiącach, w następnych archidiecezjach oraz diecezjach pojawią się nowe ośrodki formujące przyszłych diakonów stałych. W ostatnich miesiącach decyzję o wprowadzeniu diakonatu stałego w diecezji świdnickiej podjął bp Ignacy Dec. Zgodę na podjęcie formacji przygotowującej do święceń diakonatu w ośrodku opolskim udzielił jednemu kandydatowi biskup zielonogórsko-gorzowski Tadeusz Lityński.

Biorąc pod uwagę kilkuletnią działalność oraz znaczenie dla rozwoju diakonatu stałego w całej Polsce, na uwagę zasługuje szczególnie ośrodek w Opolu. Został on powołany do życia w 2011 roku. W jego powstaniu oraz funkcjonowaniu kluczową rolę odgrywają ks. prof. Helmut Sobczko oraz bp Rudolf Pierskała. Ośrodek stał się ważnym punktem odniesienia w realizowanej w kilku miejscach w Polsce wizji formacji przygotowującej do diakonatu stałego. Po kilku latach doświadczeń przygotowań do święceń, a przede wszystkim posługi diakonów stałych, wydano w 2017 roku bardzo szczegółowy, i naszym zdaniem najlepszy w Polsce: *Regulamin formacji i posługi diakona stałego w diecezji opolskiej*.

Dodajmy jeszcze, że pierwszy Ośrodek powołany w Przysieku był otwarty nie tylko dla kandydatów z diecezji toruńskiej, ale również za zgodą własnych biskupów, dla osób z innych diecezji. W 2005 roku rozpoczęło w nim formację dziesięciu kandydatów. Po pierwszym roku formacji zostało ich tylko trzech, dwóch z diecezji toruńskiej: Tomasz Chmielewski, Mariusz Malinowski oraz jeden z diecezji pelplińskiej: Zbigniew Machnikowski. Jednym z głównych powodów tak dużego odpływu kandydatów był postawiony warunek ukończenia przed święceniami diakonatu studiów teologicznych.

Pierwsze święcenia diakonatu stałego

Pierwsze święcenia diakonatu stałego w Kościele w Polsce miały miejsce w Toruniu. Dnia 6 czerwca 2008 roku bp Andrzej Suski udzielił

święceń diakonatu Tomaszowi Chmielewskiemu. Święcenia odbyły się w Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy, dodajmy w sanktuarium patronki diecezji toruńskiej, którym opiekują się redemptoryści. Święcenia te były wydarzeniem historycznym, dały bowiem początek posłudze diakonów stałych w Kościele w Polsce. Kolejne święcenia diakonatu otrzymali: Zbigniew Machnikowski – 8 czerwca 2008 roku w katedrze w Pelplinie, święceń udzielił mu bp Jan Szlaga; Bogdan Sadowski – 9 sierpnia 2009 roku w kościele św. Marii Magdaleny w Magdalence, święceń udzielił mu abp Kazimierz Nycz; Stanisław Dziemian – 20 grudnia 2009 roku w konkatedrze św. Aleksandra w Suwałkach, święceń udzielił mu bp Jerzy Mazur; Mariusz Malinowski – 19 grudnia 2010 roku w kościele św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Wąbrzeźnie, święceń udzielił mu bp Andrzej Suski; Waldemar Rozynkowski – 5 listopada 2011 roku w kościele św. Antoniego w Toruniu, święceń udzielił mu bp Andrzej Suski¹⁵.

Obecnie w Kościele w Polsce posługuje 29 diakonów stałych. Spotykamy ich w następujących archidiecezjach oraz diecezjach w Polsce: archidiecezja katowicka, archidiecezja szczecińsko-kamieńska, archidiecezja warszawska, diecezja ełcka, diecezja gliwicka, diecezja opolska, diecezja pelplińska oraz diecezja toruńska.

Troska o diakonat stały

Ważną rolę w promocji diakonatu stałego w Polsce zajmuje rocznik „Diakon” obecny na rynku wydawniczym od 2004 roku. Jego powstanie to w znacznej mierze dzieło prof. Marka Marczewskiego z Lublina. On także był redaktorem naczelnym pierwszych sześciu numerów czasopiśma, które wychodziło w Lublinie w Wydawnictwie Polihymnia. Numery od 7 (od 2010 roku) wychodzą w Opolu jako rocznik Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Jego redaktorem naczelnym był początkowo ks. prof. Helmut Sobeczko, a od 2015 roku jest nim ks. prof. Erwin Mateja.

W promocji diakonatu stałego w Polsce bardzo pomocne są także strony internetowe. Myślmy tu przede wszystkim o serwisie informacyjnym diakonat.pl, który działa od 3 stycznia 2001 roku i jest pierwszą polską stroną internetową w całości poświęconą tematyce diakonatu,

¹⁵ A. Michniewicz, *Pierwsi stali diakoni w Kościele rzymskokatolickim w Polsce*, „Diakon”, 5–6(2008–2009), s. 91–92; K. Matwiejuk, *Diakon jako urząd w Kościele*, „Diakon”, 9–10(2012–2013), s. 53–54; W. Rozynkowski, *Diakon stały*, „Sługa”, 17(2012), nr 4(64), s. 11–12; tenże, *Być „uchem, ustami, sercem i duszą” biskupa*, „eSPe”, 112(2014), nr 9–10, s. 38–45; tenże, *O powołaniu i posłudze stałego diakona*, „Diakon”, 11(2014), s. 71–74; tenże, *Uzdolnieni do diakonii*, „Civitas Christiana”, 11(2017), s. 17–19;

przede wszystkim diakonatu stałego. Twórcą i redaktorem portalu jest Dariusz Chmielewski.

Obecność i rozwój diakonatu stałego w Polsce to w znacznym stopniu przede wszystkim zasługa konkretnych biskupów. Dzięki ich decyzjom, udzielonym święceniom, w kilku diecezjach posługują diakoni. Nie sposób zapomnieć także o licznych już w skali naszego kraju księżach związanych z formacją do diakonatu stałego oraz księżach proboszczach, którzy otwierają i przygotowują parafie do przyjęcia posługi diakonów stałych. Rola tych ostatnich jest trudna do przecenienia. To przecież najczęściej na poziomie konkretnych parafii mają miejsce najważniejsze decyzje i wydarzenia związane z obecnością diakonów stałych w Kościele w Polsce.

Pierwsze doświadczenia oraz wyzwania

Obecność diakonów stałych w kilku diecezjach w Polsce ożywiło i przyspieszyło, a przede wszystkim urealniło, dyskusję o obecności tego powołania w Kościele w Polsce. Od 10 lat poznajemy, uczymy się, może część osób powie także, że zmagamy się z obecnością diakonów stałych. Nie mam wątpliwości, że posiadamy już wiele bezcennych doświadczeń, które są niezwykle ważnym kapitałem na przyszłość. Zauważmy, że do 2008 roku mieliśmy w tym względzie marginalną wiedzę, wynikającą bowiem głównie ze spotkań z diakonami stałymi w Kościele za granicami naszego kraju.

Jesteśmy jednak cały czas na początku drogi. Cały czas uczymy się tego powołania, uczymy się wrażliwości, aby je dostrzec i zrozumieć. Posłudze diakonów stałych, rozmowom oraz dyskusji wokół tego powołania towarzyszą emocje. To one między innymi pokazują nam, na jakim jesteśmy etapie obecności tego powołania w Kościele w Polsce. Dobrą ilustracją tego, w jakim miejscu jesteśmy, jest także język, którego używamy opisując, czy wyrażając swoje zdanie o diakonacie stałym, a właściwie najczęściej o diakonach stałych.

Wydaje się, że trudno szukać pełnego zrozumienia powołania diakona stałego odwołując się tylko do powszechnego doświadczenia obecności w Kościele w Polsce diakonów, którzy przygotowują się i oczekują na święcenia kapłańskie. Diakoni obecni na co dzień w seminariach diecezjalnych oraz zakonnych posługują i funkcjonują w Kościele, i to nie tylko w naszym kraju, na zupełnie innych zasadach. Uobecniany przez nich diakonat nie przekuwa się automatycznie na akceptację diakonów stałych.

Poniżej przedstawiamy kilka myśli, które zrodziły się przede wszystkim z doświadczenia posługi diakańskiej, która trwa prawie siedem lat. Są one także pokłosiem różnych spotkań z diakonami stałymi oraz oso-

bami zainteresowanymi tym powołaniem¹⁶. Wreszcie, poniższe myśli to także owoc lektury różnych tekstów poświęconych diakonatowi stałemu:

a) Diakonat stały nie z powodu braku powołań kapłańskich; uważamy, że w Polsce diakonat stały wprowadzono nie z powodu braku powołań kapłańskich. Kiedy biskupi podejmowali decyzję o możliwości wprowadzenia diakonatu stałego w Polsce, był to czas, kiedy liczba powołań do kapłaństwa i życia zakonnego była, jak do tej pory, największa w historii Kościoła w Polsce. Wydaje się więc, że decyzja o wprowadzeniu diakonatu stałego w Polsce to przede wszystkim urzeczywistnienie słów, które czytamy w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, aby uaktualnić poprzez obecność diakonatu w Kościele właściwy i trwały stopień hierarchiczny (KK, n. 29). W Kościele w Polsce nie musimy więc wprowadzać diakonatu stałego pochopnie. Mamy czas na to, aby w sposób bardzo przemyślany i odpowiedzialny prowadzić formację do przyjęcia święceń diakonatu stałego oraz przygotowywać nasze wspólnoty diecezjalne i parafialne do obecności w nich posługi diakona stałego. Kościół w Polsce nie musi działać pod presją czasu.

b) Diakonat stały to powołanie; od 10 lat urzeczywistnia się w Kościele w Polsce powołanie do diakonatu stałego. Przez ten czas Kościół w naszym kraju uczy się zauważać, że istnieje takie powołanie. Trudno jest powiedzieć, na ile zaistniało ono już w świadomości naszych wspólnot diecezjalnych, parafialnych oraz mniejszych grup pastoralnych. Powołanie do diakonatu stałego jest darem Boga zarówno dla powołanego jak i dla wspólnoty, w której on posługuje. Jeżeli Bóg daje takie powołanie, to widzi potrzebę jego obecności w Kościele.

c) Jedność z biskupem; dotychczasowe doświadczenie obecności diakonów stałych potwierdziło rzeczywistość spotykaną w pierwotnym Kościele, mianowicie, że dla diakona stałego kluczową jest relacja z biskupem diecezjalnym¹⁷. Diakon, jako duchowny, poprzez inkardynację,

¹⁶ Chciałbym szczególnie przywołać teksty opublikowane na łamach czasopisma „Diakon”, które mogą być dla zainteresowanych diakonatem stałym źródłem inspiracji i refleksji: L. Adamowicz, *Jaki diakon stały w Polsce? Refleksje kanonisty*, „Diakon”, 2(2005), s. 63–66; J. Paczkowski, *Jakiego diakona potrzebujemy?*, „Diakon”, 2(2005), s. 67–71; A. Michniewicz, *Jakich diakonów potrzebujemy?*, „Diakon”, 2(2005), s. 73–74; W. Rozyrkowski, *O doświadczeniach i wyzwaniach w posłudze diakona stałego w Polsce*, „Diakon”, 12–13(2015–2016), s. 51–54; tenże, *Być „uchem, ustami, sercem i duszą” biskupa*, „Nowe Życie”, 9(2017), s. 16–17.

¹⁷ O relacjach diakona i biskupa w pierwszych wiekach Kościoła zob. M. Marzewski, *Kościół a diakon. U źródeł współzależności*, „Vox Patrum”, 17(1989), s. 581–586; J. Colson, *Diakon i biskup w pierwszych trzech stuleciach Kościoła*, „Vox Patrum”, 17(1989), s. 587–597; B. Domagański, *Diakoni rzymscy IV wieku. Z historii związków biskupa, diakona i prezbitera*, „Vox Patrum”, 17(1989), s. 637–654; J. Pałucki, *Biskup*

znajduje się niejako w sercu biskupa. Oczywiście nie ma jednej miary relacji z biskupem, i nie chodzi tu tylko o należne mu posłuszeństwo. Myślmy raczej o bardzo szerokiej perspektywie obecności diakona w diecezji, parafii oraz w różnych dziełach diecezjalnych. To tam uobecnia się ta relacja.

d) Cierpliwie do przodu; patrząc na minione lata obecności diakonów stałych w Kościele w Polsce, a także na genezę zaistnienia tego powołania w naszym kraju, widać wyraźnie, że czynimy małe, ale konsekwentne i systematyczne kroki do przodu. Można je określić mianem kroków wiary, gdyż często idziemy w nieznaną i obawiamy się reakcji otoczenia. Czasami chcielibyśmy bardziej dynamicznych zmian, ale być może w tym czasie są one nie tylko niemożliwe, ale i wręcz niewskazane. Wprowadzanie diakonatu stałego niesie za sobą zmianę mentalności, przyzwyczajęń, tradycji, a tego nie da się zmienić tak szybko.

e) Diakon stały to przykład zwyczajności i stałości posług w Kościele; w Kościele przyzwyczailiśmy się do wielu działań i planów, które określamy mianem nadzwyczajnych. Kiedy bp Andrzej Suski wprowadzał w diecezji toruńskiej stałe posługi (diakonat stały, stały akolitat i stały lektorat), często powtarzał, że w Kościele przyszedł czas, aby wprowadzić i odwoływać się do posług zwyczajnych.

f) Pomoc w odkrywaniu diakonii Kościoła; szczególnym powołaniem i charyzmatem diakona jest posługa, czyli diakonia. Jestem przekonany, że obecność diakona stałego w Kościele w Polsce może pomóc w odkrywaniu i urzeczywistnianiu Kościoła, który służy. Jest to jednak uzależnione od kilku kwestii. Po pierwsze od tego, czy sam diakon tak właśnie rozumie swoje powołanie.

g) Magisterium z teologii; mając na uwadze rzeczywistość Kościoła w Polsce, pierwsze doświadczenia posługiwania diakonów stałych, w tym między innymi kwestie ich utrzymania, widać wyraźnie, że diakoni stali przed przyjęciem święceń powinni mieć ukończone studia teologiczne na poziomie magisterium. Dodajmy, że obowiązujące w Kościele w Polsce *Wytyczne* opisujące formację przygotowującą do przyjęcia święceń diakonatu są w tym względzie jednoznaczne¹⁸.

h) Ważny okres formacji wstępnej; odwołując się do doświadczeń wprowadzania diakonatu stałego w Kościele w Polsce, a także mając na uwadze specyfikę i mentalność religijną, które spotykamy w naszym

– prezbiter – diakon w refleksji Ojców Kościoła, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 2, s. 33–49.

¹⁸ *Wytyczne*, n. 59; zob. prace Selejda, *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, s. 258–269 oraz *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego*, „Studia Warmińskie”, 50(2013), s. 221–234.

kraju, wydaje się, że wyjątkowo ważne miejsce w formacji kandydatów do diakonatu stałego powinien zajmować tzw. okres propedeutyczny. To podczas jego trwania można zweryfikować wiele błędnych wyobrażeń i oczekiwań co do tego powołania.

i) Rola żony; zagadnieniem nie tylko ważnym, ale wręcz fundamentalnym w refleksji nad obecnością w Kościele w Polsce powołania diakona stałego jest obecność żony diakona, a szerzej jego rodziny. Diakonat stały, choć możliwy do przeżywania w stanie bezzęnnym, dotyczy w praktyce przede wszystkim mężczyzn żyjących w małżeństwie. Zaczynamy zbierać pierwsze doświadczenia roli i miejsca żony w powołaniu męża i ojca, który pełni jednocześnie posługę stałego diakona. Potrzebujemy świadectw żon, potrzebujemy ich wyraźnego głosu, aby móc pełniej, a przede wszystkim prawdziwiej i realniej spojrzeć na powołanie i posługę diakonów stałych. Doświadczenie pokazuje, że obecność męża, który jest diakonem stałym, może pomagać odkrywać żonie nowe wymiary jej obecności i posługi w Kościele. Niektóre posługi mogą wykonywać także razem, na przykład te, które dotyczą duszpasterstwa małżeństw i rodzin. Małżeństwo diakona stałego może być także świadectwem jedności w Kościele, która jest owocem łaski sakramentu małżeństwa.

j) Formacja stała; 10 lat obecności diakonów stałych w Kościele w Polsce stawia przed nami zagadnienie ich formacji stałej. W *Dyrektorium o posłudze i życiu diakonów stałych* czytamy iż: „pierwszym miejscem formacji diakonów stałych jest sama posługa” (n. 75). Odwołując się do powyższego zdania można stwierdzić, że w refleksji nad formacją stałą diakonów stałych ważne jest zwrócenie uwagi na ich posługę. To posługa diakona wyznacza kierunki i akcenty ich stałej formacji. Tak więc, kiedy przyglądamy się posłudze diakonów stałych, otrzymujemy jednocześnie ważne informacje na temat ich stałej formacji.

k) Obecność w Komisji Duchowieństwa; miniony okres uzmysławia nam wyraźnie, że diakoni stali, jako duchowni potrzebują obecności i swoistego umocowania w Komisji Duchowieństwa Konferencji Episkopatu Polski. Być może powinna powstać odrębna sekcja, wzorem innych istniejących w Komisji Duchowieństwa, zajmująca się kwestiami dotyczącymi diakonów stałych. Wydaje się, że należy również dążyć do powołania delegata Konferencji Episkopatu Polski do spraw diakonatu stałego.

l) Posługa umocniona łaską sakramentalną: u genezy odnowienia diakonatu stałego w Kościele stała między innymi chęć wzmocnienia łaską sakramentalną konkretnych posług. Wydaje się, że trzeba o tym

przypominać. Często o tym zapominamy, że jest to niesamowity dar dla samego diakona, jak i Kościoła w Polsce, w którym on posługuje.

l) Brak gotowych scenariuszy; obecność i posługę diakona stałego w Kościele w Polsce trudno jeszcze wyczerpująco opisać poprzez gotowe scenariusze. W jego posłudze poza przywołanymi już kwestiami ważne są także: relacje z duchownymi, szczególnie proboszczami, konkretna posługa w parafii, tytułatura, strój, czy w niektórych przypadkach także kwestia uposażenia materialnego. Te i wiele innych zagadnień oczekuje na swoje opisanie, a niektóre z nich i na prawne zdefiniowanie. Doświadczenie podpowiada mi, że nie należy nazbyt pochopnie zapisywać wszystkich kwestii szczegółowych w statutach czy regulaminach, gdyż to przede wszystkim posługa diakonów stałych najlepiej zweryfikuje wiele naszych planów i koncepcji. Na wyczerpujące regulaminy przyjdzie czas.

Rekolekcje dla diakonów stałych

Od 2014 roku odbywają się ogólnopolskie rekolekcje dla diakonów stałych, ich rodzin oraz osób zainteresowanych diakonatem stałym. Spełniają one niezwykle ważną rolę. Przede wszystkim są czasem modlitwy i refleksji nad powołaniem diakona stałego. Poza tym niezwykle integrują środowisko diakonów stałych w Polsce. Dotychczas rekolekcje miały kolejno miejsce w: Głuchołazach w diecezji opolskiej (3–6 lipca 2014 roku), Przysieku pod Toruniem (2–5 lipca 2015 roku), Warszawie (26–28 sierpnia 2016 roku), Rudach w diecezji gliwickiej (6–9 lipca 2017 roku) oraz w Rokitnie w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej (5–8 lipca 2018 roku)¹⁹.

Zawierzenie diakonów stałych w Polsce Matce Bożej Jasnogórskiej

Dnia 3 grudnia 2016 roku 15 diakonów stałych z kilku archidiecezji i diecezji w Polsce przeżywało swój pierwszy Adwentowy Dzień Skupienia Diakonów Stałych na Jasnej Górze. Spotkanie to przynajmniej z dwóch powodów było wydarzeniem historycznym. Po pierwsze na dniu skupienia pojawiła się większość posługujących w tym czasie w Kościele w Polsce diakonów stałych. Drugi powód jest znacznie ważniejszy. Dzień skupienia rozpoczął się od Eucharystii w kaplicy Cudownego Obrazu Jasnogórskiego, której przewodniczył i homilię wygłosił bp Rudolf Pierskała z Opola. Po raz pierwszy we wspólnocie diakonów stałych

¹⁹ M. Marczewski, *Rekolekcje formacyjno-wakacyjne dla stałych diakonów i ich rodzin. Głuchołazy, 3–6 lipca 2014*, „Homo Dei”, 83(2014), nr 4, s. 142–145; W. Rozynkowski, *Rekolekcje dla stałych diakonów w Polsce*, „Diakon”, 12–13(2015–2016), s. 98–99; tenże, *Rekolekcje dla diakonów stałych w Polsce*, „Anamnesis”, 91(2017), nr 4, s. 91–92.

z całej Polski przeżywalimy Mszę Świętą przed obliczem Matki Bożej Królowej Polski. Niezwykle ważne, wręcz historyczne znaczenie, miała modlitwa zawierzenia rzeczywistości diakonatu stałego w Kościele w Polsce, wszystkich posługujących diakonów stałych oraz ich rodzin Matce Bożej Jasnogórskiej²⁰.

* * *

Pierwsze święcenia diakonatu stałego, które odbyły się w naszym kraju w czerwcu 2008 roku, stanowią małą cezurę w historii Kościoła w Polsce. Pierwsze lata doświadczeń obecności i posługi diakonów stałych w naszym kraju to także niezmiernie bogaty kapitał różnych doświadczeń. Widać wyraźnie, że w kolejnych latach liczba diakonów stałych w Polsce będzie systematycznie rosła. Wydaje się, że przynajmniej w najbliższych, liczba ta nie będzie znacząca. Przed nami jeszcze długa droga związana z zauważeniem i przyjęciem tego powołania.

Na końcu chciałbym się jeszcze odwołać do słów ordynariusza toruńskiego biskupa Wiesława Śmigła, które znajdujemy w tekście opublikowanym przez niego w 2011 roku, czyli krótko po pierwszych święceniach diakonatu stałego w Kościele w Polsce. Wydaje się, że trafnie diagnozują one powrót diakonatu stałego do Kościoła, a w związku z tym podkreślają także wartość tego powołania: „Przywrócenie diakonatu stałego nie jest zatem wynikiem mody, kaprysu współczesnych teologów, hierarchów czy nawet braku kapłanów, ale jest przywróceniem trwałego stopnia hierarchicznego. Fakt, że diakonat przejściowy przetrwał w Kościele jako nieodzowny warunek przyjęcia święceń kapłańskich, jest świadectwem, że zawsze był on teologicznie doceniany i traktowany jako trwały stopień. Zredukowanie diakonatu tylko do stanu przejściowego było zubożeniem wspólnoty eklezjalnej, a co więcej – doprowadziło do pewnej niejasności. Współcześnie wielu wiernych uważa, że diakonat jest konieczny do przyjęcia święceń kapłańskich, jest pewnym etapem formacji i wtajemniczenia, ale nie celem. Takie myślenie jest pozbawione racji teologicznych. Zanik diakonatu stałego był spowodowany przesłankami wyłącznie czysto ludzkimi, socjologicznymi i ekonomicznymi. Przywrócenie więc diakonatu stałego jest powrotem do poprawności i przejrzystości w działaniu Kościoła-Wspólnoty”²¹.

Toruń

dk. Waldemar Rozykowski

²⁰ Tenże, *Zawierzenie Matce Bożej Jasnogórskiej diakonów stałych w Polsce*, „Anamnesis”, 89(2017), nr 2, s. 90–91.

²¹ Śmigiel, *Diakoniat stały w Polsce – eksperyment*, s. 351–352.

STRESZCZENIE

Diakoniat jest powołaniem, które spotykamy w Kościele od początku jego istnienia. Największy jego rozwój przypadł na okres od końca II do końca V wieku. Upadek znaczenia diakonatu, jako powołania, śledzimy od VI wieku. Przywrócenie diakonatu jako samodzielnego i stałego stopnia hierarchicznego w Kościele związane było z decyzjami podjętymi podczas Soboru Watykańskiego II. W 1968 roku w Kolonii pierwszych pięciu żonatych mężczyzn otrzymało święcenia diakonatu stałego. Liczba diakonów stałych w Kościele katolickim przekracza obecnie 46 tys. Pierwsze święcenia diakonatu stałego w Kościele w Polsce odbyły się w 2008 roku. W artykule skupiono się na następujących kwestiach: na genezie diakonatu stałego w Polsce, pierwszych święceniach, ośrodkach przygotowujących diakonów stałych oraz na pierwszych doświadczeniach związanych z obecnością i posługą diakonów stałych w Kościele w Polsce.

Słowa kluczowe: diakonat stały, geneza diakonatu stałego, pierwsze święcenia diakonów stałych w Polsce, pierwsze doświadczenia obecności diakonów stałych w Kościele w Polsce.

SUMMARY

Diaconate is a vocation that appeared in the Church at its beginning and flourished between the 2nd and 5th century. Since the 6th century the diaconate, understood as a vocation, was in decline. It was restored as a separate and permanent hierarchical position within the Church as a result of decisions made during the Second Vatican Council. In 1968 five married men in Cologne were the first ones to be ordained as permanent deacons. Today the number of permanent deacons in Poland exceeds 46 000. First ordinations were performed in 2008. The article focuses on the following issues: the origins of permanent diaconate in Poland, earliest ordinations, preparation centres for permanent deacons and first experiences related to the presence and ministry of permanent deacons within the Church in Poland.

Key words: permanent diaconate, origins of permanent diaconate, earliest ordinations of permanent deacons, first experiences of permanent deacons' presence within the Church in Poland.

BIBLIOGRAFIA

Dekret wprowadzający diakonat stały w diecezji toruńskiej, „Toruńskie Wiadomości Kościelne”, 14(2005), nr 1–2(52–53).

Diakoniat stały. Dokumenty Soboru Watykańskiego II i Stolicy Apostolskiej. Bibliografia, red. R. Selejda, Częstochowa 2004.

Nuovo Enchiridion sul diaconato. Le fonti e i documenti ufficiali della Chiesa, ed. E. Petrolino, Libreria Editrice Vaticana 2016.

Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce, Częstochowa 2004.

Adamowicz L., *Jaki diakon stały w Polsce? Refleksje kanonisty*, „Diakon”, 2(2005).

Andrzej M., *Ku stałemu diakonatowi w Polsce*, „Diakon”, 1(2004).

Barczewski M., *Diakonat stały w Kościele polskim*, „Studia Bydgoskie”, 2(2008).

Colson J., *Diakon i biskup w pierwszych trzech stuleciach Kościoła*, „Vox Patrum”, 17(1989).

Dębiec K., „Promemoria” w sprawie kandydatów do diakonatu stałego, „Toruńskie Wiadomości Kościelne”, 14(2005), nr 1–2.

Domagalski B., *Diakoni rzymscy IV wieku. Z historii związków biskupa, diakona i prezbitera*, „Vox Patrum”, 17(1989).

Góźdz K., *Odnowa urzędu diakona?*, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 2.

Kowalczyk M., *Teologia sakramentu święceń w perspektywie apostołatu wyświęconych*, Ząbki 2012.

Małek P., *Odnowiona struktura posługi diakona w świetle pasterskiej władzy biskupa i prezbitera według nauki Soboru Watykańskiego II. Studium teologiczno-pastoralne*, Kraków 2008.

Marczewski M., *Bio-bibliografia*, Lublin 2013.

Marczewski M., *Diakon*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.

Marczewski M., *Diakonat*, Lublin 2000.

Marczewski M., *Diakonat stały w Polsce – szanse i zagrożenia*, „Teologia Praktyczna”, 3(2002).

Marczewski M., *Diakonat stały we współczesnym Kościele rzymskokatolickim*, „Collectanea Theologica”, 67(1997), z. 4.

Marczewski M., *Dopiero Sobór Watykański II uczynił zadość prośbom i życzeniom, by przywrócić diakonat stały*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015.

Marczewski M., *Kościół a diakon. U źródeł współzależności*, „Vox Patrum”, 17(1989).

Marczewski M., *O eklezjologiczny i praktyczny wymiar posługi diakona stałego w Polsce*, „Homo Dei”, 63(1994), nr 2(232).

Marczewski M., *Rekolekcje formacyjno-wakacyjne dla stałych diakonów i ich rodzin. Głucholazy, 3–6 lipca 2014*, „Homo Dei”, 83(2014), nr 4.

Matwiejuk K., *Diakonat jako urząd w Kościele*, „Diakon”, 9–10(2012–2013).

Matwiejuk K., *Posługa diakona*, „Anamnesis”, 63(2010), nr 4.

Michniewicz A., *Bibliografia literatury teologicznej na temat diakonatu stałego (1960–1997)*, „Ateneum Kapłańskie”, 130(1998), z. 2(534).

Michniewicz A., *Jakich diakonów potrzebujemy?*, „Diakon”, 2(2005).

Michniewicz A., *Pierwsi stali diakoni w Kościele rzymskokatolickim w Polsce*, „Diakon”, 5–6(2008–2009).

Obrazy w Łowiczu. 313 zebranie plenarne Konferencji Episkopatu Polski, „Wiadomości KAI”, 26(2001).

Paczkowski J., *Jakiego diakona potrzebujemy?*, „Diakon”, 2(2005).

Pałucki J., *Biskup – prezbiter – diakon w refleksji Ojców Kościoła*, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 2.

Rechowicz M., *Das Problem des Diakonates im Hinblick auf die Situation und den Bedarf der Kirche in Polen*, w: *Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates*, hrsg. von K. Rahner, H. Vorgrimler, Freiburg – Basel – Wien 1962.

Rozynkowski W., *Być „uchem, ustami, sercem i duszą” biskupa*, „eSPe”, 112(2014), 9–10.

Rozynkowski W., *Być „uchem, ustami, sercem i duszą” biskupa*, „Nowe Życie”, 9(2017).

Rozynkowski W., *Diakonat stały*, „Sługa”, 17(2012), 4 (64).

Rozynkowski W., *Diakonat stały w diecezji toruńskiej – o początkach diakonatu stałego w Polsce*, w: *Jubileusz Diecezji Toruńskiej. Spojrzenie w przeszłość i w przyszłość*, red. W. Rozynkowski, P. Borowski, Toruń 2017.

Rozynkowski W., *O doświadczeniach i wyzwaniach w posłudze diakona stałego w Polsce*, „Diakon”, 12–13(2015–2016).

Rozynkowski W., *O początkach i pierwszych doświadczeniach diakonatu stałego w Kościele w Polsce*, „Anamnesis”, 90(2017), nr 3.

Rozynkowski W., *O powołaniu i posłudze stałego diakona*, „Diakon”, 11(2014).

Rozynkowski W., *Rekolekcje dla diakonów stałych w Polsce*, „Anamnesis”, 91(2017), nr 4.

Rozynkowski W., *Rekolekcje dla stałych diakonów w Polsce*, „Diakon”, 12–13(2015–2016).

Rozynkowski W., *Uzdolnieni do diakonii*, „Civitas Christiana”, 11(2017).

Rozynkowski W., *Zawierzenie Matce Bożej Jasnogórskiej diakonów stałych w Polsce*, „Anamnesis”, 89(2017), nr 2.

Sakowicz E., *Diakonat stały w Kościele polskim*, „Ateneum Kapłańskie”, 130(1998), z. 2(534).

Selejdak R., *Diakonat stały w świetle Biblii i historii Kościoła*, Częstochowa 2002.

Selejdak R., *Diakonat stały w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i narodowych „Rationes institutionis diaconorum permanentium”*, Warszawa 2010.

Selejdak R., *Formacja intelektualna kandydatów do diakonatu stałego*, „Studia Warmińskie”, 50(2013).

Selejdak R., *Zarys historyczny diakonatu stałego*, Częstochowa 1998.

Śmigiel W., *Diakonat stały w Polsce – eksperyment czy przywrócenie właściwego i trwałego stopnia hierarchicznego w Kościele?*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne”, 3(2011).

Śmigiel W., *Diakonat stały w Polsce – podstawy teologiczne i perspektywy rozwoju*, „Studia Pelplińskie”, 41(2009).

Śmigiel W., Kunikowski J.I., *Diakonat stały w Polsce. Podstawy, formacja i zadania*, Pelplin 2012.